

Öznur Öncül

Adalet Kısılcında Erkeklik: Mahkûmların Suça, Tutukluluğa ve Değişime Dair Düşünceleri

ODTÜ Yayıncılık, 2016, 138 sayfa

ISBN 978-605-9856-24-9

Son yıllarda Türkçe yazında sayısı artmaya başlayan erkeklik incelemeleri üzerine yapılmış araştırmalara bir yenisi geçtiğimiz aylarda psikoloji alanından geldi. Öznur Öncül'ün "*Adalet Kısılcında Erkeklik: Mahkûmların Suça, Tutukluluğa ve Değişime Dair Düşünceleri*" başlıklı çalışması ODTÜ Yayıncılık'tan çıktı. Bu çalışma, Öncül'ün doktora tezinin Türkçeye çevrilmiş, gözden geçirilmiş ve kitaplaştırılmış hali. Öncül, orijinal adı "*Investigating Cognitive Mechanisms of Offending Among Adult and Juvenile Male Prisoners: Suggestions for Intervention*" olan doktora teziyle ODTÜ 2015 Yılın Doktora Tezi ödülünü almış, aynı zamanda ODTÜ Kalbiye Tansel 2015 Yayın Ödülü ile birlikte bu tezinin ODTÜ Yayıncılık tarafından kitap olarak basılmasına hak kazanmış. Böylece biz de okuyucular olarak erkeklik incelemeleri üzerine yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin günden güne arttığı bir dönemde bu alandaki önemli bir çalışmaya kitap olarak ulaşma imkânı elde etmiş olduk.

Klinik psikolojinin adli konulara uyarlanması olarak tanımladığı adli klinik psikoloji alanında çalışmalar yapan Öznur Öncül; lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini ODTÜ Psikoloji Bölümü'nden almış ve bir dönem Birmingham Üniversitesi Adli ve Kriminolojik Psikoloji Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmüştü. Suç yaşantısına girme ve suç yaşantısını terk etme, suç davranışlarını meşrulaştırma, suça sürüklenme gibi konularla ilgilenen yazar, ilk kitabı

olan bu çalışmasında erkek mahkûmlar üzerinden suç davranışını destekleyen bilişsel yapılara ve değişime yönelik motivasyonlara odaklanmış.

Kitap toplamda altı bölümden oluşuyor. İlk üç bölümde yazar, suç davranışı ve bilişsel yapılar üzerine geniş bir literatür özeti sunuyor. Sonraki iki bölümde kapsamlı saha çalışmasının verilerini inceliyor. Son bölümde ise farklı psikoloji alanları için öneriler ve sosyal politika önerileri sunarak kitabını bitiriyor. Kitabın doktora tezi formatından çıkarılmış ve sadeleştirilmiş diliyle pek çok okuyucuya hitap ettiği ve literatüre önemli bir katkı sunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Birinci bölüm “Yetişkinlerde Suç Davranışını Destekleyen Bilişsel Yapılar” başlığını taşıyor ve altı alt başlıktan oluşuyor. Öncelikle literatürde var olan tartışmaların özetini sunan Öncül, suçu destekleyen düşünce yapılarını kavramsal, zamanlama ve normallik/anormallik olarak üç başlık altında ele alıyor. Hem bu tartışmalarda hem de kitabın diğer bölümlerinde neden “suçu destekleyen bilişsel yapılar” kavramını kullanmayı tercih ettiğini ise “bir ruhsal rahatsızlığa işaret etmek bakımından *nötr* ve zamanlama bakımından *kapsayıcı*” olması olarak açıklıyor (s. 21). Sonraki alt başlıklarda suç davranışını destekleyen bilişsel yapıları yetişkinler üzerinden ele alan yazar, suçu destekleyen inançlar, bu inançların nasıl aktif hale geldiği, suç işlemeye karar verme sürecinin nasıl geliştiği ve suç işledikten sonra bu davranışın hangi stratejilerle meşrulaştırıldığı üzerine kapsamlı bir analiz sunuyor. Bu analizler esnasında güç, adalet ve güvenlik kavramlarının öne çıkması dikkat çekici. Özellikle güç ile ilişkili inançların erkeklikle bağlantısını es geçmeyen yazar, güçsüzlük, adaletsizlik ve güvensizliğin bir aradalığının sonuçlarına da değiniyor. Son olarak ise suçu destekleyen bilişsel yapılara ilişkin bir formülasyon önerisi sunarak bu bölümü bitiriyor.

Kitabın ikinci bölümü suçu destekleyen bilişsel yapıları bu sefer çocuklar üzerinden analiz ediyor. “Suça Sürüklenen Çocuklar ve Suçu Destekleyen Bilişsel Yapılar” başlıklı bu bölüm iki alt başlığa ayrılmış. İlk alt başlıkta çocukların psikolojik ihtiyaç ve zorlanımlarına dikkat çeken yazar, şiddetin ve suçun çocuklar arasında normalleşebilmesine ve bu

davranışların bir baş etme aracı olarak kullanılabilirdiğine dikkat çekiyor. İkinci alt başlıkta ise çocuklarda suça karar verme sürecini hızlandırıcı ve engelleyici faktörleri ele alıyor ve suç davranışı sonrasındaki olası kazanımlar ve kayıpların çocukların suç işleme motivasyonunda ne derece etkili olduğunu gözler önüne seriyor.

Üçüncü bölüm bu çalışmanın özgün değerlerinden birini sunuyor. Kitabın ana meselelerinden biri olan ve bu bölümün başlığını oluşturan “Suç Yaşantısını Terk Etmeyi Destekleyen Bilişsel Yapılar”, ilgili literatürdeki önemli bir eksikliğe işaret ediyor. Akademik ilginin daha çok suç işleme davranışına yönelme üzerine olduğunu belirten Öncül, suç yaşantısına dâhil olmanın ve bu yaşantıyı terk etmenin farklı psikolojik mekanizmaları olabileceğine dikkat çekiyor (s. 57). Bu sebeple öncelikle yaş, evlilik, iş sahibi olma, çocuk sahibi olma gibi faktörlerin belirleyiciliğini tartışıyor, daha sonra ise bu somut faktörlerle ilişkili olarak suç yaşantısını terk etmenin psikolojik mekanizması ve motivasyonu üzerinde duruyor. Niyet öncesi, niyet ve sürdürme aşamaları üzerinden suça yönelik davranışların değişimini inceleyerek bu değişimin suç yaşantısını bütünüyle terk etmede etkili olabileceğini savunuyor.

Kitabın şüphesiz ki en değerli kısmı hiç de kolay olmayan bir saha çalışmasını geniş kapsamlı ve başarılı bir şekilde sunması. Kitabın dördüncü ve beşinci bölümleri bu saha çalışmasının verilerini inceliyor. Öncül, bu araştırması için iki farklı kapalı ceza infaz kurumundan yaşları 14 ile 66 arasında değişen toplam 252 erkeğe ulaşmış. Eğitim düzeyleri ilkokul terk ile üniversite mezunu arasında değişen, %90’ına yakınının cezaevine girmeden önce çalışma yaşantısı olan ve büyük çoğunluğunun cezaevi süreci öncesinde aileleriyle yaşadığı kişilerden oluşan bu örneklemin verilerini Öncül, 18-66 yaş arasını dâhil ettiği “yetişkin erkekler” ve 14-17 yaş arasını dâhil ettiği “genç erkekler” diye ayırarak, bu iki grup arasında karşılaştırma yapma imkânı da yaratan bir yolla sunuyor.

Öncül, yetişkin erkek mahkûmlarla yürüttüğü çalışmanın verilerini dördüncü bölümde, genç erkek mahkûmlarla yürüttüğü

çalışmanın verilerini ise beşinci bölümde sunuyor. Yöntem olarak pek çok farklı ölçek kullanan yazar, bulgularını her iki yaş grubu için de üç temel başlık altında inceliyor: (1) Suçu destekleyen bilişsel yapıların özellikleri, (2) suç davranışına yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlar ve (3) değişime yönelik motivasyon ve duygular. Suçu destekleyen bilişsel yapıları bakıldığında yetişkin erkekler için güç ve adalet ile ilgili varsayımların yine ön planda olduğu dikkat çekiyor. Toplumda statü kazanma, erkekler arası ilişkilerde güçsüz görünmeme/hissetmeme gibi amaçların veya dünyanın adil olmadığı yönündeki inançların, suç ve şiddet davranışı için birer araç olarak kullanıldığı görülüyor. Bu durum genç erkeklerde de paralellik gösteriyor ancak güç ile ilişkili temel varsayımlar genç erkeklerde daha sık görüldüğü halde, adalet ile ilişkili temel varsayımlara bu grupta rastlanmamış. Suç davranışına yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlara baktığımızda ise maddi kazanç sağlamanın yetişkin erkekler tarafından en sık dile getirilen olası kazanım olduğu belirtilmiş. Öte yandan genç erkeklerin maddi kazançtan ziyade kendini korumaya yönelik suç işlemleri ve hor görülme, damgalanma, saygınlığını kaybetme gibi olumsuzlukları yetişkin erkeklere nazaran daha çok ön plana çıkarmaları dikkat çekici. Son olarak değişime yönelik motivasyon ve duygular başlığında ise yine birbirine paralellik gösteren iki farklı yaş grubunda çaresizlik ve kabulleniş duygusunun öne çıktığı ve çabalamanın gereksiz olduğunun düşünüldüğü görülüyor. Ancak bu noktada yazarın vurguladığı önemli bir ayrıntıyı göz ardı etmemek gerekir: “Cezaevi koşulları içerisinde değişim sürecinde olan bir kişinin hayatında birtakım değişikliklerin gerçekleşmesi ve kişinin bu kazanımları deneyimlemesi imkânsız denilecek ölçüde güçtür” (s. 93).

Genç erkekler ve yetişkin erkekler üzerinde yürüttüğü çalışmanın verilerini iki farklı bölümde sunan Öncül, beşinci bölümün sonunda yaş grupları arasında karşılaştırma yaparak kitabın önemli analizlerinden birini sunuyor. Yetişkin katılımcıları “genç yetişkinler” ve “yetişkinler” diye ayıran yazar; genç, genç yetişkin ve yetişkin verileri arasındaki önemli farklılıkları gözler önüne seriyor. Bu farklılıkların başında ise gençlerin olumsuz duygularla baş etmede daha fazla zorlanmaları ve yaşadıklarını anlamlandırmada güçlük çekmeleri, genç yetişkinlerin güç

ile ilişkili temel varsayımları daha fazla sergilemeleri ve yetişkin katılımcıların suç davranışına daha fazla olumsuz atıfta bulunmaları gibi durumlar gelmekte. Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri ise suç psikolojisi yazınında gençlerin daha riskli bir grup oluşturduğunun kabul edilmesinin yanı sıra, aslında bu grubun yardım almaya ve davranış değişimine de en açık grup olduğunu ortaya sermiş olmasıdır.

Öneriler ve son sözü içeren son bölümde ise öncelikle klinik psikoloji ve adli psikoloji alanı için öneriler sunulmuş. Suçu önleme çalışmalarına yarar sağlayacak ipuçları veren yazar, çalışmasından elde ettiği bulgular doğrultusunda suç yaşantısını terk etme süreci için bir müdahale planı önerisi oluşturmuş. Niyet öncesi, niyet, eylem ve sürdürme basamakları altında sunulan bu planda mahkûmlarla rehabilitasyon programları çerçevesinde işbirliği yapılmasına özellikle dikkat çekiliyor. Bazı sosyal politika önerilerini de içeren bu son bölüm, yazarın çalışmasındaki sınırlılıkları belirtmesiyle bitiyor. Öncül, niceliksel veri analizinin yanı sıra niteliksel yöntemlerden de yararlanmanın ve çalışmayı tek bir zaman dilimiyle sınırlamak yerine geniş bir zamana yaymanın çok daha iyi ve yararlı sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekerek kitabını bitiriyor.

Kitabın tartışmayı genel olarak sadece teoride bırakmayıp uygulama için de yol gösterici olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, yazarın eleştirel erkeklik çalışmaları bağlamında kapsamlı bir literatür taramasına girmekten kaçınması ve bu meseleyi diğer temel odak noktalarının gölgesinde bırakması kitabın eksikliklerinden biri olarak görülebilir. Yazar, psikoloji disiplininin çok uzaklaşmamayı uygun görmüş ve erkeklik meselesinde okuyucuya sadece psikoloji disiplini üzerinden çeşitli analizler ve çıkarımlar yapmayı sağlayacak kapılar açmakla yetinmiş. Bu anlamda günümüzde interdisipliner bir alana yayılmış olan erkeklik çalışmalarının bu kitapta psikoloji alanı için biraz yüzeysel kaldığını söylemek mümkün. Yazar, erkekliği sadece belli bölümlerde, özellikle güç ilişkileri ve adalet sistemiyle ilişkiler bağlamında ele almayı tercih etmiş. Ancak eleştirel erkeklik okumaları

yapan her okuyucu görecektir ki aslında bu kitaptaki her bir başlık erkeklik meselesiyle bir biçimde örtüşüyor, kesişiyor. Yazarın suçu destekleyen düşünce yapıları ve suç yaşantısını terk etmeye yönelik motivasyon ve duygular üzerine yaptığı bu kapsamlı çalışmasının yeniden okuması, erkeklik meselesi temel alınarak da rahatlıkla yapılabilir.

Yöntemsel olarak ise analizler esnasında suç gruplarının sınıflandırılmaması ilk bakışta büyük bir eksiklik olarak görülüyor. Ancak bu eksiklik, kitabı yazarın ele aldığı temel odak noktası ve bakış açısıyla düşündüğümüzde değil, yine erkeklik meselesi odaklı okuduğumuzda bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Yazar, kendisi de belirttiği gibi genel suç davranışlarını incelemeyi ve bu davranışlarla ilgili motivasyon ve bilişsel yapıların araştırılmasını amaçladığı için belli suç gruplarına özgü motivasyon ve olumlu/olumsuz atıfları çalışmanın kapsamı dışında tutmuş (s. 89). Ancak erkek mahkûmlar üzerinden ilerleyen, suça ve suç yaşantısı sonrası değişime yönelik bir çalışmada, örneğin mala karşı suç işleyen erkekler ile cana karşı suç işleyen erkeklerin farklı düşüncelerle, farklı motivasyonlarla ve farklı meşrulaştırma stratejileriyle suça yönelebileceklerini unutmamak gerekir. Belki başka bir çalışma konusu olarak bu farklılıkların neler olduğunu araştırmak oldukça değerli olabilir.

Her şeyden öte, “*Adalet Kıskaçında Erkeklik: Mahkûmların Suça, Tutukluluğa ve Değişime Dair Düşünceleri*” kitabının sadece akademik bilgi anlamında bir kaynak niteliğinde olmadığını da söylemek gerekir. Kitap, hepimizin gündelik yaşamımızda aslında her an işleme ihtimalimiz olan bir suç olabileceği ihtimaline de göz kırıyor ve cezaevindeki insanların yaşamıyla kendi yaşamlarımız arasında dağlar kadar fark olduğu yönündeki genel izlenimi yok etme girişimiyle okuyucuyu etkilemeyi başarıyor. Kitabın başına dönmek gerekirse, yazar önsöz bölümünde adil dünya inancından bahsediyor. “Yani iyi şeyler iyi insanların, kötü şeyler ise ancak kötü insanların başına gelir ve dünya iyiler ve kötüler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır” inancı (s. 13). Ve ekliyor: “Elinizde tuttuğunuz bu kitapta yer alan çalışmanın birincil

amacı, bu düşünce yapısını bir miktar sarsmaktır". Sarsıyor da. Üstelik bunu erkek mahkûmlar üzerinden yapıp aynı zamanda erkekliği sorgulamamıza da olanak tanıdığı için literatürde kendine önemli ve sağlam bir yer ediniyor.

Atilla Barutçu
Bülent Ecevit Üniversitesi